

UOT 343.9

Sevinc Hüseynova

*AMEA Hüquq və İnsan Haqları İnstitutunun
Cinayət hüququ və cinayət prosesi şöbəsinin elmi işçisi
E-mail: sevhuseyn@yahoo.com*

**CİNAYƏTKARIN ŞƏXSİYYƏTİNİN
KRİMİNOLOJİ XARAKTERİSTİKASI**

Açar sözlər: cinayətkarın şəxsiyyəti, sosial hadisə, psixoloji, kriminoloji, cinayət, cinayətkarlıqla mübarizə, kriminoloji situasiya, kriminoloji proqnoz, cinayətkarların tipi, cinayətkarlığın profilaktikası

Keywords: identity of criminal, social events, psychological, criminological, crime, fight against criminality, criminological situation, criminological forecast, type of criminals, crime prevention

Ключевые слова: личность преступника, социальные события, психологический, криминологический, уголовный, борьба с преступностью, криминологическая ситуация, криминологический прогноз, тип преступников, профилактика преступности

Cəmiyyətin müasir inkişaf mərhələsində hüquqi dövlət quruculuğunun, qanunçuluğun və hüquq qaydalarının daha da möhkəmləndirilməsi mühüm vəzifə kimi qarşıda durur. Bu vəzifələrin uğurlu həlli həmçinin cinayətkarlığa qarşı mübarizə aparən hüquq-mühafizə orqanlarının təşkilati və elmi-texniki səviyyəsinin yüksəldilməsindən asılıdır.

Cinayətkarlığı sosial hadisə kimi izah etmək, onun səbəblərini aşkara çıxarmaq və qarşısının alınması yollarını tapmaq, kompleks tədbirlər proqramını yaratmaq sadə vəzifə deyildir. Kriminologiya elmində cinayətkarın şəxsiyyətinin tədqiqinin çox mühüm elmi-nəzəri və praktiki əhəmiyyəti vardır. Cinayətkarlıqla mübarizə tədbirlərinin səmərəliliyi eyni zamanda cinayət törətmiş şəxslər haqqında daxil olan məlumatların dəqiqliyindən və onların elmi əsaslarla təhlilinin səviyyəsindən asılıdır.

Son illər aparılan kriminoloji tədqiqatlar cinayətkarın şəxsiyyətinin strukturunun ümumiləşdirilmiş mənzərəsini, onun sosial-demokratik, mənəvi-psixoloji xarakteristikasını müəyyən etməyə və cinayətkarların təsnifatının əsas prinsiplərini yaratmağa imkan vermişdir (5, s.125).

Müasir elmdə cinayətkarın şəxsiyyətinin strukturu haqqındakı təsəvvürlər olduqca müxtəlifdir.

Cinayətkarın şəxsiyyəti – şəxsiyyətin mahiyyətini, onu xarakterizə edən əlamətlərin, xüsusiyyətlərin, əlaqələrin və münasibətlərin mürəkkəb kompleksini, onun inkişaf prosesində təzahür edən və sosial və fərdi həyat şəraitindən götürülən, bu və ya digər dərəcədə cinayətin törədilməsinə və gizlədilməsinə

təsir göstərən əxlaqi-psixoloji və mənəvi durumunu ifadə edən anlayışdır (10).

Eyni zamanda, cinayətkarın şəxsiyyəti dedikdə, fərdin bu və ya digər cinayət əməlini törətməsini şərtləndirmiş tipoloji keyfiyyətlərin məcmusu başa düşülür. Cinayətkarın şəxsiyyəti anlayışı özünə biofizioloji, sosial-demoqrafik, sosial-psixoloji, intellektual, emosional, iradi, eləcə də funksional əlamətlərin kompleksini daxil edir (11).

Cinayətkarın şəxsiyyəti sosial yönəlişə görə beş tipə ayrılır:

I Tip. Peşəkar tip. Bu, şəxsiyyətin ən təhlükəli tipidir. Belə tip hüquqa nihilist münasibət bəsləyir, onların ümumi və mənəvi mədəniyyəti aşağıdır, qatı, cəmiyyətsiz yönəlişə malikdirlər. Bu tip altında xüsusi təhlükəli residivistlər, peşəkar cinayətkarlar nəzərdə tutulur.

II Tip. Adətkar tip. Bu tipin yönəlişinin quruluşu xeyli deformasiyaya məruz qalmışdır. Şəxsiyyətində pozitiv ünsür zəif formada özünü biruzə verir. Belə tipin sosial-psixoloji xüsusiyyəti qeyri-sabit və çox aşağıdır, belələri əxlaqi olanla qeyri-əxlaqi olan arasında fərq qoymur, II tip altına düşən şəxsiyyətlər passivdir. Onlar öz təşəbbüsləri ilə cinayəti törətmək üçün əlverişli şərait yaratmır, belə şərait mövcud olduqda cinayət etməkdən çəkinmirlər. Belə tip altında residivistlər və təkrar cinayət törədənlər nəzərdə tutulur.

III Tip. Qeyri-sabit tip. Belə tip şəxsiyyətlərin yönəlişi xeyli deformasiyaya uğramış olur. Pozitiv və neqativ yönəlişlər demək olar ki, müəyyən qədər tarazlıqda olur. Şəxsiyyətləri ziddiyyətli olduğundan onlar kriminogen mühitə yönələ bilirlər. Belə tipdən olan şəxslər adətən cinayəti müəyyən neqativ şəraitin təsiri altında törədirlər.

IV Tip. Ehtiyatsız tip. Belə tipin sosial yönəlişini pozitiv tərəfi onun neqativ tərəfindən üstün olur. Onların sosial normalara yüngül fikirliliklə bağlı münasibəti ifadə olunur. Qeyd edilən tipdən olan şəxslər daha çox ağır olmayan cinayətləri, həm qəsdən, həm də ehtiyatsızlıqla törədirlər.

V Tip. Təsadüfi tip. Bu tip altında olan şəxsiyyətlərdə müsbət yönəliş mövcuddur. Onlarda neqativ komponent mövcud olmur. Hüquqi şüur sabitdir. Belə tipdən olan şəxslər müstəqildirlər, son dərəcədə münasibətə çəkən şəraitin, çox halda güclü ruhi həyəcanının təsiri altında cinayət törədirlər (7, s.80).

Cinayətkarın şəxsiyyəti anlayışı cinayət törətmiş şəxsin sosial keyfiyyətlərindən, sosial inkişaf prosesi zamanı onun kimə çevrilməsindən bəhs edir. Lakin şəxsiyyət təkcə sosial kateqoriya deyildir. “Şəxsiyyət” anlayışı həm də psixoloji və bioloji mahiyyət daşıyır. Şəxsiyyətin hər iki aspekti qarşılıqlı əlaqəli, qarşılıqlı asılı olaraq ayrılmaz vəhdət təşkil edir. İnsanın bir idrak daşıyıcısı kimi obyektiv aləmin mahiyyətini anlamaq qabiliyyətinə, özünü bu əlaqədə dərk edib şüurlu surətdə hərəkət etmək, öz davranışı haqqında hesabat vermək, öz hərəkətlərini idarə etmək qabiliyyətinə malikdir. Hər bir şəxsin psixikasının xüsusiyyətləri onun davranışında üzə çıxaraq, onun sosial funksiyalarına təsir göstərir.

Cinayət şüurlu iradəvi aktdır, şəxsiyyətin psixikasından keçir, şüurla əhatə olunur və cinayətkar davranış formasında təzahür edir. Hər bir insanın daxili aləmi fərdidir və ona görə də xarici qıcıqlandırıcılara hər bir insan müxtəlif

tərzdə reaksiya verir. Şəxsiyyətin cinayətkar davranışında onun tək cə həyat meyarları deyil, həm də özünəməxsus psixi xüsusiyyətlərin törədilməsinə heç də az əhəmiyyəti olmayan psixi vəziyyət özünü büruzə verir.

Beləliklə, biososial varlıq olan insan tək cə təbiətin deyil, həm də ictimai inkişafın məhsulu olduğundan, cəmiyyətin bir üzvü kimi onu xarakterizə edən bütün sosial, psixoloji, biofizioloji və digər əlamətlərin məcmusudur. Ona görə də cinayətkarın şəxsiyyətinin aşağıdakı tərifinə daha dəqiq və daha düzgün sayıla bilər: Cinayətkarın şəxsiyyəti cinayət törətmiş şəxsin cinayət-hüquqi əhəmiyyətə malik olan sosial, mənəvi, siyasi, psixoloji əlamətlərinin məcmusudur.

Kriminologiyada cinayətkarın şəxsiyyətinin öyrənilməsinin müxtəlif istiqamətləri vardır. Klinik istiqamətin nümayəndələri cinayətkarların şəxsiyyətinin öyrənilməsində psixiatr, psixoloqlara əsas yer verir; antropoloji nəzəriyyənin nümayəndələri isə cinayətkarlığın irsi xarakter daşdığını qeyd edirlər. Belə ki, italyalı psixiatr alim Çezare Lombrozo antropoloji təlimi cinayətkarlığın səbəblərini cinayətkarın şəxsiyyəti və onun bioloji təbiətlə əlaqələndirirdi. Müəllifin fikrincə, cinayətkarın şəxsiyyətini, onun xüsusiyyətlərini öyrənməklə cinayətkarlığın səbəblərinə aydınlıq gətirmək olar. Ç.Lombrozo qeyd edirdi ki, hər bir cinayətkar özünün anatomik, fizioloji və psixoloji xüsusiyyətlərinin təsiri altında kriminal əməli törədir. Cinayət törədən şəxsə də kriminogen vərdişlər formalaşmışdır, o, cinayətkar kimi doğulur.

Cinayətkarın xüsusi təbii tip olması Ç.Lombrozonun əsas ideyası olmuşdur. Onun fikrincə, cinayətkar meyillər şəxsə anadangəlmə xüsusiyyətdir, buna görə də müəyyən anatomik və psixofizioloji əlamətlərə malikdir.

Anadangəlmə cinayətkarların əlamətlərinin öyrənilməsi Ç.Lombrozonun tədqiqatında mərkəzi məsələ olmuşdur. Onun tədqiqatlarında cinayətkar insan tipləri ilə cinayətin növləri arasında asılılıq olduğu qətiyyətlə irəli sürülürdü (4, s. 642-643).

Davranışın xarakterini dərk edən və öz hərəkətlərini ölçüb-biçmək qabiliyyətinə malik olan şəxs cinayətin subyekti ola bilər. İctimai təhlükəli əməli törədən şəxs psixi vəziyyətinə görə hərəkətinin xarakterini dərk etməsə və öz davranışını idarə edə bilmirsə, qəsd və ya ehtiyatsızlıq formasında təqsir aradan qalxır. Ancaq şüurlü hərəkət edən, anlaşıqlı olan şəxs təqsirli hesab edilə bilər. Şəxs psixi vəziyyətinə görə davranışının xarakterini dərk etməsə və öz hərəkətlərini idarə etmək qabiliyyətinə malik deyildirsə, anlaşıqlıq mövcud olur və bu halda o, cinayətin subyekti ola bilməz.

Əməlin xarakterini dərk etmək və öz hərəkətlərini idarə etmək qabiliyyəti şəxsin doğulması ilə bir vaxtda yaranan xüsusiyyət deyildir. Şüur, təfəkkür, insanın özünü və ətraf mühiti dərk etməsi, özünün və başqalarının davranışına qiymət vermək qabiliyyəti tədricən illər boyu formalaşır. İctimai təhlükəli əməllərin bəzi hallarda onların kriminal xarakterə malik olmasını şəxs artıq 14 yaşdan bütün aydınlığı ilə dərk edir. Buna görə də məişətlə bağlı olan belə cinayətləri törətməyə görə məsuliyyət 14 yaşdan müəyyən edilmişdir. Beləliklə, fiziki şəxs, anlaşıqlı və müəyyən edilən yaş həddi subyektin əsas əlamətləridir. Qeyd edilən bu mühüm əlamətlər bütün cinayətlərin subyektləri üçün xarakte-

rikdir və cinayətin ümumi subyektinin elmi anlayışını təşkil edir (3, s.86).

Əqli kamillik, öz davranışını dərk etmək və özünü idarə etmək qabiliyyəti şəxsin müəyyən yaş həddinə, yetkinliyə çatmasını tələb edir. Psixologiya, psixiatriya, pedaqogika, cinayət hüququ və s. elm sahələri belə yetkinlik həddini 16 yaşdan müəyyən edir. Belə yaş həddinə yeniyetmə artıq cinayət sayılan əməllə cinayət sayılmayan əməllər haqqında mükəmməl təsəvvürə malik olur, öz əməlinin xarakterini dərk edir, hərəkətlərini idarə etmək qabiliyyətinə malik olur.

İnsanın əməli mürəkkəb hadisə olduğundan ona müxtəlif istiqamətdə yanaşmaq olar. Cinayət hüququnu isə bunlardan ikisi – psixi-fiziki və ictimai cəhətlər maraqlandırır. Buna görə də cinayət hüququnda psixofiziki və sosioloji əlamət əsasında cinayətə anlayış verilir.

Kriminoloji tədqiqatların obyektini aşağıdakılardır: Cinayət törətmiş şəxslər; cinayətkarın müxtəlif kontingentləri – yetkinlik yaşına çatmayanlar, residivistlər və sair; cinayətkarlığın müxtəlif kriminoloji tipləri; cinayət törətmiş şəxslər – nəzarət qrupu kimi.

Hadisələrin düzgün araşdırılması və obyektiv qiymət verilməsi üçün təqsirkarın psixoloji xüsusiyyətlərinə diqqət yetirmək lazımdır. Cinayətkarın şəxsiyyətinin öyrənilməsinin əsas məqsədi – cinayət və cinayətkarlığın səbəbli əlaqələrini üzə çıxarmaq üçün imkan yaradan xarakteristikaların aşkar edilməsidir. Bunun üçün kriminoloq başqa mütəxəssisləri də cəlb edə bilər.

Kriminologiyada əsasən 6 qrup xüsusiyyətlər öyrənilir: sosial-demokratik; cinayət hüquqi; sosial əlaqələr; mənəvi; psixoloji və fiziki (bioloji) xüsusiyyətlər.

Sosial xüsusiyyətlərə təqsirkarın cinsi, yaşı, ictimai vəziyyəti, təhsili, ailə vəziyyəti (sosial-demokratik əlamətlər), peşəsi, vəzifəsi, həyat tərzini, əməyə, təhsilə, birgəyaşayış qaydalarına, qanunlara, insanlara münasibəti, təbiətin qorunmasına, uşaqların tərbiyəsinə göstərdiyi qayğı və s. vətəndaşlıq vəzifələrinə olan münasibəti (sosial mövqeyi və sosial münasibətlər) daxildir. Təqsirkarın psixoloji xüsusiyyətlərinə onun xarakteri, iradəsi, sərvət meyilləri, yönəlişləri, işlədiyi kollektivdə nüfuzu və s. bu kimi hallar daxildir.

İnsanın istənilən davranışı, o cümlədən, hüquqa zidd davranışı xarici və daxili cəhətdən bir-birilə üzvi surətdə bağlıdır. Buna görə də Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunvericiliyi hüquqa zidd davranışın təsvirini təkcə onun zahiri cəhətini deyil, həm də daxili cəhətini səciyyələndirir.

Y.D.Bluvşteyn hər bir şəxsiyyətdə, o cümlədən cinayətkarın şəxsiyyətində müxtəlif sosial qruplarla sistemik qarşılıqlı əlaqə prosesi zamanı yaranan, sosial mahiyyət daşıyan bir qrup xüsusiyyətlərin cəmləşdiyini qeyd etməklə yanaşı, onu da xüsusi olaraq vurğulayırdı ki, «şəxsiyyətin kriminoloji struktur təhlilində, həmçinin insanların davranış mexanizmində, o cümlədən cinayətkar davranış mexanizmində mühüm rol oynayan bir çox fərdi-psixi xüsusiyyətlər və bioloji xassələr maksimum dərəcədə nəzərə alınmalıdır. Cinayətkarın şəxsiyyətinin strukturunda bu xüsusiyyət və xassələrin ayrıca göstərilməsi heç də cinayətlərin baş verməsinin səbəblərinin içərisində psixoloji və bioloji amillər

rin həlledici olduğu demək deyildir. Şəxsiyyət özünün bütün bioloji və psixoloji xüsusiyyətləri ilə müəyyən sosial amillərin təsiri altında formalaşır və inkişaf edir. Ayrıca götürülmüş bəzi mənfi psixoloji proseslər və bioloji xassələr ancaq bu səbəblərin hərəkətə gəlməsini sürətləndirə bilər (6, s.473).

Cinayəti törədən şəxslərin kriminogen xüsusiyyətləri onların cinayət törətmələrinin mənbəyi, səbəbi qismində çıxış edir. Ədəbiyyatda qeyd olunmuşdur ki, ehtiyatsızlıqdan cinayət törətmiş şəxslər qəsdən cinayət törətmiş şəxslər ilə qanunpərvər vətəndaşlar arasında yer tutan şəxslərdir. Onlar özünün sosial-demografik əlamətlərinə görə qanunpərvər vətəndaşlardan fərqlənmirlər. Lakin sosial-psixoloji əlamətlərinə görə digərlərindən əhəmiyyətli surətdə fərqlənirlər.

Cinayətkarın şəxsiyyəti həm sosioloji, həm psixoloji, həm də hüquqi anlayışdır. M.Y.Tixomirovun redaktəsi ilə buraxılan "Hüquq ensiklopediyası" kitabında cinayətkarın şəxsiyyəti haqqında göstərilmişdir: "Cinayətkarın şəxsiyyəti" ingilis mənşəli "personality of criminal" sözündən olub, cinayətkarın əsas xüsusiyyət və cəhətlərinin strukturuna əsaslanan əqli-ruhi keyfiyyətlərin məcmusudur, onun psixi və fiziki vəziyyətidir" (9, s.467).

"Cinayətkarın şəxsiyyəti" və "cinayətin subyektı" anlayışları oxşar cəhətlərə malik olsa da, eyni mənalı deyillər. "Cinayətin subyektı" anlayışı üçün şəxsin cinayət məsuliyyətdə cəlb edilməsi və təqsirli hesab edilməsi üçün zəruri olan məlumatlar (anlaqlılıq, müvafiq yaş həddi, xüsusi subyektivlik və s.) zəruridir. «Cinayətkarın şəxsiyyəti» isə cinayətkara xas olan sosial-psixoloji cəhətlərin məcmuyunu əhatə edir. Başqa sözlə, cinayətkarın şəxsiyyəti anlayışı cinayətin subyektı anlayışından daha genişdir, cinayətin subyektının əlamətlərini və cinayətin subyektı anlayışından kənar qalan əlamətləri əhatə edir. Qeyd edilənlər cinayətkarın şəxsiyyətinin sosial və psixoloji mahiyyəti ilə birlikdə nəzərdən keçirilməsini zəruri edir.

İ.M.Rəhimov hesab etmişdir ki, hər bir insan təkrarolunmaz xarakterik xüsusiyyətlərin məcmusuna və psixi amillərə malik olan, şəxsiyyəti başqalarından fərqlənən fərdiyyətdir. Bütün bunlar cinayətkara da məxsusdur. Ancaq elə xüsusiyyətlər yoxdur ki, onlar bütün cinayətkarları bir qrupa yığıb hansısa xüsusi şəxsiyyət "tipi" yaratsın. Buna görə müəllif "cinayətkarın şəxsiyyəti" anlayışından imtina edilməsini, onun əvəzinə "cinayəti törədən şəxslər" anlayışından istifadə olunmasının məqsədəuyğun saymışdır (2, s.129).

Cinayət törətmiş şəxslərin sosial-demografik (cins, yaş, təhsil, sosial mənsə, məşğulluq və s.) və hüquqi əlamətlər (törədilən cinayətin xarakteri və ictimai təhlükəlilik dərəcəsi, cinayətin qrup və ya təkbaşına törədilməsi, təqsirin forması, qəsdin obyektı və s.) üzrə təsnifatı aparılır.

Məlum olduğu kimi, cinayətkarlıq əsas etibarilə sosial cəhətdən şərtlənir. Bioloji, fizioloji amillər isə konkret cinayət əməlinin törədilməsinə şərait yaradan amillər qismində çıxış edir. Lakin sosioloji, bioloji və psixoloji xüsusiyyətlərin qarşılıqlı əlaqəsi şəxsiyyətin üzərində baş verir.

Cinayətkarın şəxsiyyətinin psixoloji cəhətdən öyrənilməsi onu cinayət törətməyə vadar edən motivi aydınlaşdırmağa imkan verir. Müasir psixologiya

elminin əldə etdiyi nailiyyətlər motivin insan fəaliyyətinin əsas stimulu olduğunu deməyə əsas verir. İnsan fəaliyyətini bəzən iki və daha çox motiv müşayiət edə bilər, lakin onların hamısı eyni səviyyəli olmur, bəzisi aparıcı, bəzisi isə fakultativ olur. Fikrimizcə, ədəbiyyatda obrazlı şəkildə olsa da düzgün olaraq göstərilmişdir ki, şəxsiyyət daha çox motivdə əks olunduğundan, onun davranışının motivi necədirsə, özü də elədir (8, s.74).

Ümumiyyətlə, cinayət törədən şəxslərin, adətən, üç növ təsnifatı aparılır: qatı cinayətkarlar; qeyri-sabit cinayətkarlar və təsadüfi cinayətkarlar. Cinayəti törədənlərin şəxsiyyətinin təhlükəliliyinin aşağıdakı hədlərini ayıra bilərik: 1) şəxsiyyəti az təhlükəli olan cinayət törədən şəxslər; 2) şəxsiyyəti təhlükəli olan cinayət törədən şəxslər; 3) şəxsiyyəti daha təhlükəli olan cinayət törədən şəxslər.

Cinayət davranışının mexanizmi – şəxsiyyətlə xarici mühitin qarşılıqlı əlaqəsi olub, mövcud davranış variantları içərisində şəxsin cinayət sayılan davranış variantının seçimini müəyyən edir. Burada səbəbiyyətin zəncirində vacib həlqə motivdir. Motivin forması əsasında tələbat durur. Tələbat prizması vasitəsilə xarici mühitin şəraiti dərk edilir, tələbatın özü isə insanın xarici mühitlə əlaqəsinin məhsuludur. Motivün təmin edilməsi üçün seçilən yollar və vəsaitlər, konkret həyat şəraitinə uyğun olaraq həyata keçirilir. Subyektin hərəkət motivinin uyğun seçiminin səbəbi, konkret məqsədin formalaşmasında təzahür edilir. Motivlə birlikdə doğulan məqsəd şəxsin gələcək hərəkətindən baş verən nəticənin ideal mənzərəsi (modeli) kimi meydana çıxır.

Cinayətkarlıqla mübarizə sosial idarəetmənin bir sahəsi kimi, cinayətkarlığı yaradan səbəb və şəraitə, o cümlədən cinayəti törədən şəxslərə təsiri nəzərdə tutur. Cinayətkarlığın qarşısının alınması isə cinayətkarlığın səbəb və şəraitinin aradan qaldırılmasına, zəifləməsinə və neytrallaşmasına yönələn dövlət və ictimai tədbirlər sistemidir.

Təqsirkarın şəxsiyyətini xarakterizə edən aşağıdakı halları nəzərə almaq zəruridir: münaqişələrin həlli zamanı, xüsusilə sərxoşluq vəziyyətində onun təcavüzkarlıq dərəcəsi; zorakı cinayətlərə görə məhkumluğun olub-olmaması; konkret hal üçün səciyyəvi olan sair hallar.

İ.Rəhimov haqlı olaraq göstərmişdir ki, insanın cinayətkar davranışının səbəblərini onun genetik, irsiyyət xarakterli olmayan psixofizioloji xüsusiyyətlərində axtarmaq lazımdır. Onlar xarici mühitin müəyyən şəraitinin və vəziyyətinin təsiri altında təzahür edir. Bunun da nəticəsində insan öz azad istəyi ilə bu və ya digər qərarı qəbul edir. Buna görə nə cəmiyyətin sosial şəraiti, nə iqtisadi faktlar (dilançilik, yoxsulluq, zənginlik, dəbdəbə), nə də ələlxusus irsiyyət cinayətin səbəbləri kimi çıxış edə bilməz. Cinayətin mənbəyi mənfə xarici sosial-iqtisadi şəraitin və vəziyyətin təsiri nəticəsində yaranan şəxsiyyətin psixofizioloji xüsusiyyətlərindədir (2, s.122).

Konkret cinayətin səbəb və şəraitinin anlayışına qanuna riayət edən adamların davranışı üçün xarakterik olmayan, lakin cinayətkarlar üçün tipik olan şəxsiyyətin püxtələşməsi xüsusiyyətləri, onların sosial psixoloji statusu, fəaliyyəti və bunları formalaşdıran obyektiv xarici mühitin kompleks mövcud halları

daxildir.

Cinayət – tələbatın disharmoniyası, yaxud deformasiyası, maraq və digər meylləri ilə bağlı olan həyat mövqeyinin xüsusiyyətlərinin, şəxsiyyətin əlamətlərinin davranışda təzahürüdür. Mühitin xüsusiyyətləri ilə funksional fəaliyyətdə olan şəxsiyyətin bu mühitlə qarşılıqlı əlaqəsi motivi və kriminal davranışın motivasiyasını, onun məqsədinin yaranmasını və üsulunun seçilməsini və realizəsini müəyyən edir. Şəxsiyyətin kriminogen xüsusiyyəti – onun uzun müddət əlverişli olmayan şəraitdə daxili ziddiyyətli neqativ istiqamətdə inkişafının nəticəsidir. Bu proses həm birbaşa əlaqələr sisteminin, həm də əks əlaqələr prosesinin inkişafı ilə bağlıdır (3, s.76).

Konkret cinayətin səbəb və şəraitinin təsnifi aşağıdakılardan ibarətdir: 1) həyatın ahəngini pozan, yaxud tələbatı, marağı, şəxsiyyətin sərvət orientasiyasını deformasiyaya uğradan mühit-kriminogen motivasiyanın əsası olur; 2) fərdə yönəlişin formalaşması və bu zəmində kriminogen motivasiyanın yaranması; 3) şəxsiyyətin formalaşma dövründə ona təsir edən neqativ şərait, həyat fəaliyyəti zamanı, habelə bilavasitə konkret cinayətin törədildiyi mühitdə şəxsə təsir göstərərək, onda kriminogen motivin oyanmasını və onun davranışa yönəlməsinə kömək edən şərait (konkret cinayətin baş verməsinə kömək edən şərait); 4) mühüm kriminogen təsirini gücləndirən, ona qarşı həssaslığı artıran, onun daxili mövqeyə çevrilməsini stimulaşdıran şəxsiyyətin psixofizioloji və psixi xüsusiyyətləri (5, s.326).

Qeyd edilənlərə yekun vuraraq göstəririk ki, cinayət törətmiş şəxsin cəmiyyətə zidd davranışının mexanizmini açmadan, onu xarakterizə edən bioloji və psixoloji xüsusiyyətlərin kifayət qədər aydın mənzərəsini yaratmadan onu cinayətə vadar edən səbəblərin tam dairəsini müəyyən etmək mümkün deyildir. Başqa sözlə, cinayətkarlığı doğuran çoxsaylı səbəblər kompleksində cinayətkarın şəxsiyyəti ilə bağlı olan amillərin də özünün xüsusi çəkisi vardır.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Piriyev Ə.S. Kriminologiya, Ali məktəblərin hüquq fakültələri üçün dərs vəsaiti, Bakı Biznes Universiteti, 1999
2. Rəhimov İ.M.. Cinayət və cəzanın fəlsəfəsi. Bakı: Şərq-Qərb, 2014
3. Səməndərov F.Y. Kriminologiya, ümumi hissə, dərs vəsaiti. Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, 2003
4. Səməndərov F.Y. Cinayət hüququ. Ümumi hissə. Bakı, “Hüquq Yayın Evi” nəşriyyatı, 2015
5. Аргунова Ю.И., Ванюшкин С.В., Ващенко Ю.В., Гришко А.Я., Демидов Ю.Н., Долгова А.И., и другие, коллектив авторов, Криминология, учебник для Вузов, М., 2002
6. Блувштейн Ю.Д. Изучение причин преступности методов опознания образа. Москва: Наука, 1973
7. Криминология. Санкт-Петербург. «Питер», 2002
8. Строгий А.В. Причинение смерти по неосторожности и

предупреждение таких преступлений. Дисс. ... на соис. канд. юрид. наук. М., 2003

9. Тихомирова Л.Ю., Тихомиров М.Ю. Юридическая Энциклопедия. М.: Юринформцентр, 2002

10. [BAKI UNIVERSITETİNİN XƏBƏRLƏRİ №1 Sosial-siyasi elmlər ... static.bsu.az/w8/Xeberler%20Jurnali/.../21-26.pdf](http://static.bsu.az/w8/Xeberler%20Jurnali/.../21-26.pdf)

11. [Cinayətkarın şəxsiyyəti | Hüquq | Kayzen https://kayzen.az/blog/Hüquq/.../cinayətkarın-şəxsiyyəti.html](https://kayzen.az/blog/Hüquq/.../cinayətkarın-şəxsiyyəti.html)

Sevinj Huseynova

Criminological characteristics of offender's identity

Summary

In the article, the criminological characteristics of the criminal personality and its classification are paid attention to the issues of the criminal's personality and the content of the concept of a general social relationship between the comparative analyses of criminal law concepts aimed at the identity of the offender.

In the article, in order to identify the causes and conditions conducive to the commission of a crime, the mechanism for the commission of a crime is disclosed and the biological and psychological characteristics characterizing the personality are adequately covered.

Севиндж Гусейнова

Криминологическая характеристика личности преступника

Резюме

В статье криминологическая характеристика личности преступника и его классификация уделяется внимание вопросам личности преступника и содержанию понятия общей социальной взаимосвязи между сравнительным анализом уголовно-правовых понятий, направленных на личность преступника.

В статье для выявления причин и условий, способствующих совершению преступления раскрывается механизм совершения преступления и в достаточной степени освещаются характеризующие личность биологические и психологические особенности.